

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

8 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 8, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST

VOLUME 8, ISSUE 11

ТОШКЕНТ-2025

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети

Аминова Азиза Марковна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Навоий давлат педагогика институти

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори (DSc),
Тошкент ирригация ва кишлок хужалигини механизациялаш мухандислари институти Миллий тадқиқот университети

Худайқулов Тулқин Дўстбоевич
Тарих фанлари доктори (DSc)
Шаҳрисабз дала педагогика институти

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариши давлат техника университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариши давлат университети

Махкамова Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент ахборот технологиялари университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Абдуллаева Яхшибека Агамуратовна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодири Абдуллаевна
тарих фанлари доктори (DSc),
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Хайдаров Ғайратбек Мирзапўлатович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Андижон давлат университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Тожибоев Музаффар Турдибоевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ИИБ Академияси

Алиева Лале
тарих фанлари доктори (DSc),
Озарбайжон давлат университети

Сайнова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори (DSc),
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Таниева Гулдона Мамановна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Низомий номидаги Ўзбекистон Миллий педагогика университети

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайдон давлат
иқтисодиёт университети

Мирзалиев Улуғбек Бегмурзаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Гулистон
давлат педагогика институти

Нуруллаева Шоира Кушназаровна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Урганч давлат университети

Курбанов Бахтияр Журабаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Наманган давлат университети

Ҳакимова Шоира Сағдуллаевна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), UBS Тошкент филиали

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети
Масъул котиб

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонқулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исаков Баҳадир Нигматуллаевич
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Холмуродов Дилшод Рашидович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Жиззах давлат
педагогика университети

Юсупов Аҳмеджон Шоназарович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Urganch davlat universiteti

Тиллажаева Хуршида Джумаваевна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Тошкент давлат техника университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети
Масъул котиб

Исоқов Бахтиёр Робидинович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Тўхтабасв Аъзамжон Шарипхўжаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Алимардонов Отабек Қудратович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Ўзбекистон Миллий университети

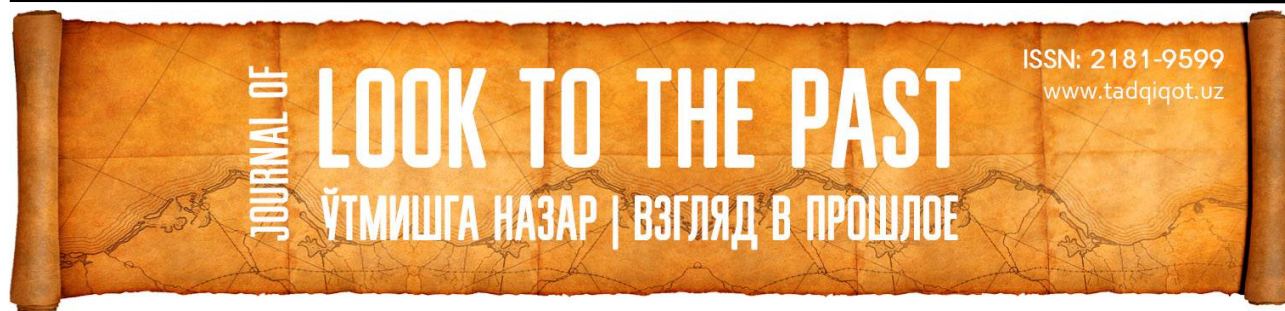
Турсунова Юлдуз Бобоқулловна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
ЎзР. ФА. Тарих институти

Азаматова Гулмира Байирбековна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Каримжонов Жасурбек Мухторжонович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
Ўзбекистон Миллий университети

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Рахбар Муртазаева МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНТАҚА ДАВЛАТЛАРИДА ИЛМ-ФАННИНГ ФЕМИНИЗАЦИЯЛАШУВИ.....	5
2. Тўлқин Алиев ТОШКЕНТ ШАҲРИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ.....	16
3. Нодирабегим Ваисова ВКЛАД Ю.Ф. БУРЯКОВА В ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИИ СОГДИАНЫ.....	25
4. Sevara Elmurodova MUSTAQILLIK YILLARIDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR.....	32
5. Risqiniso Maxmudova O'ZBEKISTON SSRDA ALIFBO SIYOSATINING GEOSIYOSIY MAQSADLARI.....	38
6. Mohira Matnazarova ILK TEMIR DAVRIDA OROLBO'YI KO'CHMANCHI AHOLISINING IJTIMOIIY-IQTISODIY HAYOTI.....	44
7. Nargiza Raxmatova O'RTA OSIYO XALQLARI MUSIQA MADANIYATI TARIXIDAN.....	48
8. Фаррух Разаков СТАНОВЛЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ С ГОСУДАРСТВОМ ШЕЙБАНИДОВ.....	54
9. Hilola Normamatova CHOCHDA ZARB ETTIRILGAN G'ARBIY TURK XOQONLIGI TANGALARIDAGI DINIY- SIYOSIY RAMZLAR.....	63
10. Нодира Холмонова РОССИЯНИНГ ХИВА ХОНЛИГИДА ЮРИТГАН ИҚТИСОДИЙ - ПУЛ СИЁСАТИ (айрим тадқиқотлар мисолида).....	67
11. Rashid Xolmurodov JIZZAX VILOYATIDA TURIZMNING RIVOJLANTIRILISHI.....	72
12. Davlatbek Qudratov O'ZBEKISTON VA BANGLADESH: ISLOM HAMKORLIK TASHKILOTI DOIRASIDA IQTISODIY VA GUMANITAR HAMKORLIK ISTIQBOLLARI.....	79

Risqiniso Farhodovna Maxmudova,
Shayxontohur tumani 20-maktab o'qituvchisi,
e-mail:risqinisolmaxmudova@gmail.com

О‘ЗБЕКИСТОН SSRDA ALIFBO SIYOSATINING GEOSIYOSIY MAQSADLARI

For citation: Riskiniso F.Makhmudova. GEOPOLITICAL OBJECTIVES OF ALPHABET POLICY IN THE UZBEK SSR. Look to the past. 2025, vol. 8, issue 11.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17966896>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola O‘zbekiston SSRda arab, lotin va kirill yozuvlarining bosqichma-bosqich almashinuvi ortida yotgan geosiyosiy maqsadlarni tahlil qiladi. Tadqiqot kontent tahlili va tarixiy rekonstruksiya orqali sovet til siyosatining diniy merosni uzish, turkiy hududni bo‘ysundirish va rusifikatsiyani kuchaytirishga xizmat qilgan tamoyillarini yoritadi. Mustaqillikdan keyingi lotin yozuviga qaytish esa identitetni tiklash va postkolonial o‘zgarishlar jarayonining davomiyligi sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: alifbo siyosati, geosiyosiy maqsad, lotinlashtirish, kirilllashtirish, arab yozuvi, sovet ideologiyasi, identitet, rusifikatsiya, millat qurilishi, til islohoti.

Рискинисо Фарходовна Махмудова,
Учительница школы №20 Шайхонтохурского района,
электронная почта:risqinomaxmudova@gmail.com

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕЛИ АЛФАВИТНОЙ ПОЛИТИКИ В УЗБЕКСКОЙ ССР

АННОТАЦИЯ

Статья исследует геополитические мотивы смены арабской, латинской и кириллической графики в Узбекской ССР. На основе контент-анализа и исторической реконструкции раскрывается, как советская языковая политика служила ослаблению религиозной традиции, контролю над тюркским регионом и усилению русификации. Возврат к латинице после независимости рассматривается как восстановление идентичности и элемент деколонизации.

Ключевые слова: алфавитная политика, геополитическая стратегия, латинизация, кириллизация, арабская графика, советская идеология, идентичность, русификация, нацстроительство, языковая реформа

Riskiniso F. Makhmudova,
Teacher at School No. 20, Shaykhontohur District,
email: risqinomaxmudova@gmail.com

GEOPOLITICAL OBJECTIVES OF ALPHABET POLICY IN THE UZBEK SSR**ABSTRACT**

This article analyzes the geopolitical motives behind the script shifts in the Uzbek SSR, focusing on transitions from Arabic to Latin and later Cyrillic. Using content analysis and historical reconstruction, it reveals how Soviet language policy aimed to weaken religious memory, control Turkic regions, and reinforce Russification. The post-independence return to Latin is viewed as an act of identity restoration and a continuation of decolonization processes.

Index Terms: alphabet policy, geopolitical strategy, latinization, cyrillization, Arabic script, Soviet ideology, identity, Russification, nation-building, language reform

Kirish:

XX asrda O‘zbekistonda amalga oshirilgan alifbo islohotlari Sovet Ittifoqining Markaziy Osiyo ustidan siyosiy nazorati, uning mafkuraviy strategiyasi va geosiyosiy manfaatlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayon edi. Bu davrda arab alifbosidan lotin va kirill alifbolariga o‘tish til tizimini modernizatsiya qilishdan tashqari kengroq maqsadlarga ega edi; ular jamiyatning tarixiy xotirasini qayta shakllantirish, milliy o‘ziga xoslikni boshqarish, diniy va ma’naviy merosni zaiflashtirish va uni yagona, sovetlashgan madaniy sohaga integratsiya qilish vositasiga aylandi. Yozuv islohoti Sovet rahbariyatining millat qurish siyosatining eng samarali vositalaridan biri bo‘lib xizmat qildi: islom madaniy merosining asosiy ko‘rsatkichi bo‘lgan arab alifbosi jamiyatni diniy an‘analardan uzoqlashtirish uchun chetlashtirildi; lotin alifbosi vaqtinchalik modernizatsiya deb hisoblandi va kirill alifbosi Sovet o‘ziga xosligini mustahkamlovchi mafkuraviy poydevorga aylandi.

Sovet markazi uchun alifbo o‘zgarishi jamiyatning intellektual va madaniy tuzilishiga ta’sir qilish va til siyosati orqali tarixiy va madaniy merosi bilan avlodlar o‘rtasidagi uzilishlarni yaratishning eng qulay usuli edi. Bu jarayon O‘zbekistonni islom va turkiy tsivilizatsiyaning mintaqaviy doirasidan uzoqlashtirdi va unga sovet mafkuraviy paradigmasiga amal qilish imkonini berdi. Alifbo o‘zgarishlari, ayniqsa ma’rifat, ta’lim, matbuot, diniy bilimlar, ilmiy adabiyotlar va davlat boshqaruvi kabi sohalarda jamiyatning madaniy rivojlanish yo‘nalishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi.

XX asrning ikkinchi yarmida kirill alifbosining to‘liq hukmronligi bilan Sovet o‘ziga xosligi mustahkamlandi va rus tili “Ittifoq miqyosidagi madaniy ustunlik” maqomiga erishdi. Til siyosati nafaqat ma’muriy vosita, balki geosiyosiy kuch sifatida ham qo‘llanildi: turkiy xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar kamaydi, arab madaniy merosidan uzilish chuqurlashdi va fan va ta’lim rus tiliga qaram bo‘lib qoldi.

1990-yillarning boshlarida mustaqillik bilan kirill alifbosining mafkuraviy asoslari yemirildi va lotin alifbosiga qaytish zarurati kuchaydi. Bu jarayon tarixiy xotirani jonlantirish, Sovet davrida o‘rnatilgan madaniy cheklolarni yengib o‘tish, global madaniy maydonda ishtirok etish va milliy o‘ziga xoslikni tiklash bilan bog‘liq edi.

Shuning uchun O‘zbekiston SSRda alifbo siyosatining tarixiy kelib chiqishi, siyosiy va geosiyosiy maqsadlarini ilmiy tahlil qilish nafaqat tarixni o‘rganish, balki zamonaviy til siyosati, madaniy rivojlanish va o‘ziga xoslik masalalarini chuqur tushunish uchun ham katta ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi:

O‘zbekiston SSRda alifbo siyosati tarixini o‘rganish nafaqat bugungi akademik tadqiqotlar, balki davlat tili siyosati jarayonlari, madaniy merosni qayta baholash, postmustamlakachilik o‘ziga xosligini shakllantirish va global axborot makoniga moslashish uchun ham juda muhimdir. Arab tilidan lotin tiliga, kirill yozuviga o‘tish oddiy lingvistik jarayon emas, balki Sovet geosiyosiy strategiyasining markaziy elementi bo‘lib, o‘zbek jamiyatining ma’naviy xotirasiga, ta’lim tizimiga, fanning rivojlanishiga, madaniy uzluksizlikka va milliy o‘ziga xoslikni shakllantirishga bevosita ta’sir ko‘rsatdi. XX asr boshidagi jadid harakatidan tortib Sovet davrigacha bo‘lgan yozuvdagi o‘zgarishlar jamiyatni modernizatsiya qilish bilan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ular Sovet

Ittifoqining Markaziy Osiyo ustidan siyosiy va madaniy nazoratini kuchaytirishga qaratilgan koʻrinadi. Arab alifbosidan voz kechish diniy va maʼnaviy merosni zaiflashtirdi, lotin alifbosiga oʻtish turkiy xalqlarni yagona “sovet madaniy zonasi”ga birlashtirdi va kirill alifbosiga oʻtish ruslashtirishni kuchaytirdi. Ushbu jarayonlar orqali Sovet hokimiyati mafkuraviy markazlashtirishni va mintaqaviy boshqaruv samaradorligini oshirishga qaratilgan edi.

Bugungi global sharoitda yozuv siyosati yana bir bor dolzarb masalaga aylandi. 1993-yilda lotin alifbosiga qaytish bilan boshlangan va 1995 va 2019-yillarda alifbo oʻzgarishlari bilan davom etgan bu jarayon Oʻzbekistonning yangi geosiyosiy yoʻnalishlari, xalqaro axborot sohasiga integratsiyalashuvi va mustamlakachilikdan keyingi oʻziga xosligini shakllantirishi bilan bogʻliq. Yozuv oʻzgarishi davlatning madaniy siyosati, taʼlim islohotlari, axborot-kommunikatsiya jarayonlari va milliy oʻziga xoslikni mustahkamlashda hal qiluvchi omilga aylandi.

Shuning uchun Oʻzbekiston SSRda yozuv siyosatining geosiyosiy ildizlari, tarixiy bosqichlari va ijtimoiy-madaniy taʼsirini oʻrganish bugungi kun uchun katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Bu masalani qayta koʻrib chiqish til va yozuvning davlat siyosatidagi rolini, jamiyatning madaniy xotirasini, milliy oʻziga xoslikni shakllantirishni va global integratsiya strategiyalarini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Binobarin, yozuv siyosati Oʻzbekiston uchun tarixiy, madaniy va geosiyosiy hodisa sifatida bir vaqtning oʻzida koʻrib chiqilishi kerak boʻlgan muhim masaladir.

Adabiyotlar tahlili va oʻrganilganlik darajasi:

Oʻzbekiston SSRda alifbo siyosati masalasi XX asr davomida koʻplab mahalliy va xalqaro tadqiqotchilar tomonidan turli nuqtai nazardan oʻrganib chiqilgan va mavjud adabiyotlar bu jarayonning murakkab geosiyosiy, lingvistik va madaniy qatlamlarini har tomonlama koʻrib chiqqan. Djatlenkoning tadqiqotlari Markaziy Osiyoda yozuv oʻzgarishining umumiy naqshlarini oʻrganish uchun muhim nazariy asos yaratadi. Sovet Ittifoqining siyosiy strategiyasi bilan uzviy bogʻliq boʻlgan lotinlashtirish va kirilllashtirish jarayonlarini tahlil qilib, u arab alifbosidan voz kechish diniy va madaniy xotirani buzishning asosiy mexanizmlaridan biri boʻlganligini taʼkidlaydi [1].

Aynur Nazarovanning tadqiqotlari sovet til siyosatining mafkuraviy tuzilishini oʻrganishda ayniqsa muhimdir. Tarixiy dalillarga asoslanib, u Oʻzbekiston SSRda arab alifbosidan lotin alifbosiga, kirill alifbosiga oʻtish Markazning millat qurish siyosati, rus tilining dominant mavqeini oʻrnatish va mahalliy oʻziga xoslikni qayta kodlash bilan bogʻliqligini koʻrsatadi [2]. Mustaqillikdan keyingi davrni oʻrganib, Kosmarskiy lotin alifbosiga qaytishni Sovet merosidan ajralib chiqishning ramziy va siyosiy harakati sifatida talqin qiladi va 1990-yillarning boshlarida til siyosati va geosiyosiy qayta yoʻnaltirish oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni tahlil qiladi [3].

Oʻzbek alifbosining dastlabki islohoti - arab alifbosidan voz kechish va lotin alifbosiga oʻtish jarayoni - Togaev tomonidan mintaqaviy til siyosati, jadidlar harakati va 1926-yilgi Boku turkologiya kongressi qarorlari bilan bogʻliq holda koʻrib chiqiladi. Uning ishi arab alifbosini soddalashtirish muvaffaqiyatsiz boʻlganini va islohot jarayoni siyosiy bosimlar taʼsirida shakllanganligini koʻrsatadi [4]. Chju Jinning qozoq tajribasini oʻrganishi mintaqaviy qiyosiy kontekstni taqdim etish uchun foydalidir. U Turkistondagi sovet til siyosati bir xil mafkuraviy mexanizmlar tomonidan boshqarilganini va respublikalar oʻrtasidagi farqlarga qaramay, yozuv siyosati yagona Markaziy siyosatga boʻysunganligini taʼkidlaydi [5]. Ushbu amaliy-siyosiy mexanizmlarni tushuntiruvchi eng muhim manbalardan biri Musaevning arxiv hujjatlariga asoslangan tadqiqotlaridir. Musaev lotinlashtirish va kirilllashtirish jarayonlari KPSS qarorlari, partiya direktivalari va maxfiy siyosiy koʻrsatmalar bilan boshqarilganligini aniq hujjatlashtiradi [6]. Ushbu tadqiqot nafaqat yozuv oʻzgarishlarining tashqi koʻrinishlarini, balki siyosiy nazorat mexanizmlarini ham ochib beradi.

Markaziy Osiyodagi yozuv siyosati xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Landau va Kellner-Xeynkele tomonidan olib borilgan fundamental tadqiqotda lotinlashtirish va kirilllashtirish jarayonlari Sovet imperiyasining madaniy boshqaruv strategiyasi sifatida baholanadi [7]. Mustaqillik davrida til siyosati va lotin alifbosining roli Fierman tomonidan identifikatsiya, modernizatsiya va davlat qurish jarayonlari bilan bogʻliq holda tahlil qilingan [8]. Smitning Sovet

millati siyosati bo'yicha tadqiqotlari 1920-1940 yillar oralig'idagi yozuv islohotlarining ichki siyosiy mantig'ini va KPSS qarorlarining turkiy respublikalarga ta'sir mexanizmini chuqur yoritib beradi [9]. Boshqa tomondan, Pavlenko postsovet hududlaridagi yozuv tizimidagi o'zgarishlarni geosiyosiy qayta qurishning muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida taqdim etadi [10].

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston SSRda alifbo islohoti til ehtiyojlari yoki mahalliy modernizatsiya jarayoni bilan emas, balki Sovet Ittifoqining mintaqaviy geosiyosiy manfaatlarining bir qismi sifatida - diniy va ma'naviy merosning zaiflashishi, turkiy xalqlarning bo'ysundirilishi, rus tilining ustunligini mustahkamlash va o'ziga xoslikni qayta shakllantirish doirasida amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari:

O'zbekiston SSRda arab, lotin va kirill grafikalarining almashinuvi yuz yildan ortiq vaqt davom etgan siyosiy jarayonlar natijasi sifatida shakllandi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yozuv o'zgarishlari lingvistik yoki pedagogik ehtiyojlardan emas, balki Sovet Ittifoqining mintaqadagi geosiyosiy manfaatlari, mafkuraviy ustuvorliklari va identitet siyosati bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Arab yozuvidan voz kechish diniy-ma'naviy merosni zaiflashtirish, milliy xotirani "tahrirlash" va yangi sovetcha ma'rifat tizimini yaratish uchun ishlatilgan bo'lsa, lotin yozuvi Markaz tomonidan "modernizatsiya" shiori ostida joriy etilgan o'tish bosqichi sifatida xizmat qilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 1920 va 1930-yillarda lotin alifbosi turkiy xalqlarni umumiy grafik makonda birlashtirgan bo'lsa-da, bu jarayon mintaqaning turkiy dunyo bilan madaniy aloqalarini mustahkamlashga emas, balki Markaziy hokimiyatning siyosiy nazoratini kuchaytirishga xizmat qildi. Sovet siyosatining asosiy maqsadlaridan biri arab alifbosi bilan bog'liq diniy va madaniy merosni cheklash va yangi sovet ma'naviyatini o'rnatish edi.

1940-yilda kirill alifbosining kiritilishi bu jarayonning eng dramatik bosqichi bo'lib, O'zbekistonning siyosiy, ta'lim va madaniy hayotini rus tili bilan to'liq bog'ladi. Kirill alifbosi orqali sovet o'ziga xosligi mustahkamlandi va rus tili fan, texnologiya, davlat boshqaruvi va ta'limning asosiy vositasiga aylandi. Bu mahalliy tillarning mavqeining pasayishiga, avlodlararo yozma merosning tanazzulga uchrashiga va diniy va tarixiy manbalarning yomonlashishiga olib keldi. Ta'lim tizimida rus tilining ustunligi mustahkamlandi va sovetlashgan madaniy kod o'rnatildi.

Munozaralar shuni ko'rsatadiki, yozuvdagi o'zgarishlar jamiyatning ichki ijtimoiy tuzilishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Arab alifbosidan voz kechish islom olimlarini ijtimoiy hayotdan chetlashtirilgan guruhga aylantirdi, lotin alifbosi davri o'qituvchilar va yosh ziyolilar uchun yangi imkoniyatlar yaratdi va kirill alifbosi davri rus tilida so'zlashuvchi elitaning shakllanishiga yo'l ochdi. Shunday qilib, har bir grafik o'zgarish nafaqat yozuv tizimini, balki jamiyatning ijtimoiy-huquqiy tuzilishini, axborot tarmoqlarini va madaniy merosga bo'lgan nuqtai nazarini ham tubdan o'zgartirdi.

Mustaqillikdan keyin lotin alifbosiga qaytish Sovet mafkuraviy merosidan uzoqlashish, milliy o'ziga xoslikni tiklash va xalqaro axborot sohasiga moslashish uchun qabul qilingan siyosiy qaror edi. Bu O'zbekistonning yangi geosiyosiy yo'nalishini belgilashda muhim omilga aylandi. Yangi alifbo milliy o'ziga xoslikni tiklash, davlat suverenitetini mustahkamlash va global integratsiyada noyob, ramziy va muhim vosita sifatida shakllandi.

1917-yilgi fevral va oktyabr inqiloblari Turkiston mintaqasida siyosiy kuchlar muvozanatini tubdan o'zgartirdi. Bu davrda jadidlar - Fitrat, Munevverkuri, Abdurauf Kudiriy va Chulpon kabi ziyolilar arab grafikasining murakkabligi savodxonlikning tarqalishiga to'sqinlik qilayotganini ta'kidlab, yozuvni soddalashtirish va ta'limni kengaytirishni taklif qilishdi. Shu bilan birga, Sovet hokimiyati mintaqadagi ta'sirini kuchaytirish uchun jadidlar bilan vaqtincha hamkorlik qildi, mahalliy ziyolilarni islohotlar orqali siyosiy jarayonga jalb qildi. Biroq, bu siyosat mahalliy madaniy an'analarni mustahkamlashga emas, balki ularni nazorat qilishga va Sovet modernizatsiya modeli asosida qayta shakllantirishga qaratilgan edi.

1921-yilda Toshkentda bo'lib o'tgan birinchi "Alifbo kongressi" arab yozuvining murakkabligi, imlo standartlarining turlicha qo'llanilishi va fonetik nomuvofiqliklar kabi

masalalarni ko'tardi. Arab alifbosini isloh qilish bo'yicha takliflar 1923-yilda Buxoro konferensiyasida ishlab chiqilgan, ammo bu islohotlar texnik va metodologik murakkabliklari tufayli amalga oshirilmagan. Biroq, Sovet shtab-kvartirasi arab alifbosini soddalashtirish emas, balki o'zgartirish kerak, degan siyosiy xulosaga keldi, chunki u diniy va ma'naviy meros bilan bevosita bog'liq edi.

1926-yilda Bokuda bo'lib o'tgan Birinchi Turkologiya kongressi bu jarayonda muhim burilish nuqtasini belgilab berdi. Kongress turkiy xalqlar uchun yagona lotin yozuviga asoslangan alifboni qabul qilishni taklif qildi va o'zbek delegatlari bu tendentsiyani qo'llab-quvvatladilar. Biroq, Sovet shtab-kvartirasi uchun lotinlashtirish milliy birlikni mustahkamlash vositasi emas, balki turkiy xalqlarning panislomiy va panturkistik madaniy aloqalarini uzish va ularni yagona Sovet makoniga bog'lash vositasi edi.

Lotin alifbosi O'zbekistonda 1929-yil 1-avgustda to'liq kuchga kirdi. Bu jarayon savodxonlikni oshirish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va ilmiy terminologiyani standartlashtirish kabi samarali natijalar bilan bog'liq bo'lsa-da, uning siyosiy maqsadi ancha chuqurroq edi. Arab alifbosidan voz kechish diniy meros bilan aloqani uzdi, qori mullalari va diniy maktablarni ijtimoiy sohadan chetlashtirdi va yangi sovet dunyoqarashini shakllantirdi.

Markaz asosan lotin alifbosini "o'tish davri yozuvi" deb hisobladi, bu esa keyinchalik kirill alifbosiga o'tish uchun qulay sharoit yaratdi. Turkiy respublikalar o'rtasida Yanalif (Birlashgan turkiy alifbo) orqali umumiy alifbo qabul qilingan bo'lsa-da, bu madaniy integratsiyani ta'minlash o'rniga Markazning nazorat mexanizmini kuchaytirishga xizmat qildi. Sovet hukumatining 1938-yilda barcha respublikalarda rus tilini majburiy qilish to'g'risidagi qarori Markazning til siyosatini sezilarli darajada mustahkamlagan qadam bo'ldi. Ushbu qaror bilan rus tili o'zbek jamiyatida fan, texnologiya, boshqaruv, sanoat va ma'muriy tizimning asosiy vositasiga aylandi.

1940-yil 8-mayda lotin alifbosi bekor qilindi va kirill alifbosi qabul qilindi. Bu jarayon sovetlashtirishning eng keskin bosqichi bo'lib, O'zbekistonni turkiy va islom madaniy doirasidan butunlay ajratib, uni rus-yevropa madaniy sohasiga qo'shishga qaratilgan edi. Kirill alifbosi tufayli barcha sohalarida sovet mafkurasi mustahkamlandi va rus tilining ustunligi mafkuraviy darajada qonuniylashtirildi. Urushdan keyingi davr O'zbekiston SSRda kirill alifbosining to'liq hukmronlik qilish davri bo'ldi. Darsliklar, ilmiy adabiyotlar, matbuot, hukumat hujjatlari va hatto joy nomlari ham rus tilida yozilgan. Bu jarayon avlodlar o'rtasidagi madaniy tafovutning yanada kengayishiga olib keldi.

Sovet identifikatsiya siyosati kirill alifbosini "universal madaniy kod" sifatida targ'ib qildi. Rus tili yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'ldi va mahalliy tillar ikkinchi darajali mavqega tushirildi. Natijada, o'zbek tili ko'plab ilmiy va texnik sohalarida o'z mavqeini yo'qota boshladi. 1989-yil 21-oktabrda "O'zbek tilining davlat tili to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi Sovet yozuv siyosatining asosiy mafkuraviy asoslarini barbod qildi. Bu qaror o'zbek tilining davlat maqomini tikladi va yozuv siyosati bo'yicha mustaqil qarorlar qabul qilish davrining boshlanishini belgilab berdi. 1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishgani bilan kirill alifbosining mafkuraviy asoslari butunlay yo'q qilindi va til siyosatini qayta qurish zarurati tug'ildi.

1993-yilda qabul qilingan qaror bilan O'zbekiston yangi lotin alifbosiga o'tishni boshladi. Bu bosqich nafaqat texnik o'zgarish, balki post-mustamlakachilik identifikatsiyasini o'rnatishning ramziy jarayoni ham edi. Lotin alifbosi O'zbekistonni turkiy dunyo, G'arb ilmiy dunyosi va global aloqa bilan bog'lash usuli sifatida tanlandi. 1995-yilda fonetik moslikni oshirgan o'zbek lotin alifbosining yangilangan talqini qabul qilindi. Mustaqillikdan keyingi lotin siyosati ham davlatning geosiyosiy yo'nalishini shakllantirdi: O'zbekiston asta-sekin sobiq Sovet geografiyasidan uzoqlashdi va yangi global mavqega ega bo'ldi.

Xulosa:

O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan alifbo siyosati XX asrning eng muhim madaniy va siyosiy jarayonlaridan biri bo'lib, nafaqat tilning vizual ko'rinishini, balki jamiyatning tarixiy xotirasi, ma'naviy dunyosi, o'ziga xosligi va geosiyosiy yo'nalishini ham tubdan o'zgartirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, arab tilidan lotin tiliga, kirill yozuviga o'tish til ehtiyojlari bilan emas, balki Markazning mintaqa uchun siyosiy va madaniy boshqaruv strategiyasi bilan

bog‘liq edi. Har bir alifbo o‘zgarishi Sovet mafkurasi uchun muhim vazifani bajardi: arab alifbosidan voz kechish diniy va ma’naviy merosni zaiflashtirdi; lotin alifbosi mintaqaning mafkuraviy qayta shakllanishida o‘tish bosqichi bo‘lib xizmat qildi; kirill alifbosi Sovet o‘ziga xosligini mustahkamlashning asosiy vositasiga aylandi.

Alifbo siyosati O‘zbekistonning ijtimoiy hayotiga chuqur ta’sir ko‘rsatdi, ta’lim tizimini, davlat boshqaruvini, ilmiy terminologiyani, madaniy almashinuvni va avlodlararo uzluksizlik mexanizmlarini tubdan o‘zgartirdi. Arab alifbosining bekor qilinishi islom olimlarini chetga surib qo‘ydi, lotin davri esa modernizatsiya jarayonlarini tezlashtirdi va kirill davri rus tilining ustunligiga asoslangan Sovet madaniy sohasini yaratdi. Bu o‘zgarishlar jamiyatda yangi ijtimoiy qatlamlarni yaratdi: rus tilida so‘zlashuvchi elita, sovet ziyolilari va kirill alifbosi bilan bog‘liq ma’rifat tizimi.

Mustaqillikdan so‘ng, lotin alifbosiga qaytish jarayoni O‘zbekistonning yangi davlat maqomini, o‘ziga xoslik siyosatini va global maydondagi o‘rnini belgilashda muhim ramziy va amaliy ahamiyatga ega bo‘ldi. Yangi alifbo milliy o‘ziga xoslikni tiklash, sovet mafkuraviy merosidan ajralib chiqish, axborot-kommunikatsiya sohasiga moslashish va xalqaro integratsiya jarayonlarining ajralmas qismiga aylandi.

Shuning uchun alifbo siyosati nafaqat O‘zbekiston tarixidagi til islohoti, balki madaniy xotira, siyosiy suverenitet va geosiyosiy mavqeni shakllantirishda hal qiluvchi omil bo‘lgan murakkab tarixiy va falsafiy hodisa sifatida ham qaraladi. Ushbu tarixiy jarayonni chuqur o‘rganish bugungi til siyosati, ta’lim islohotlari va milliy o‘ziga xoslik strategiyalarini to‘g‘ri boshqarish uchun zarur ilmiy asos yaratadi.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Djatlenko, Pavel Ivanovich. “Yazykovye reformy v Tsentralnoy Azii: trendy, tseli, itogi.” Vestnik Evrazii, no. 4 (2008). <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-reformy-v-tsentralnoy-azii-trendy-tseli-itogi>
2. Nazarova, Aynur. “Sovetskaya model ‘yazykovoy politiki’ v natsionalnom stroitelstve Uzbekistana.” International Journal of Russian Studies 12, no. 2 (2023).
3. Kosmarskiy, Artyom Anatolyevich. “Smysly latinizatsii v Uzbekistane (konets XX — nachalo XXI veka).” Vestnik Evrazii, no. 3 (2003). <https://cyberleninka.ru/article/n/smysly-latinizatsii-v-uzbekistane-konets-xxnachalo-xxi-veka>
4. Togaev, Tulkin Mamanazarovich. “Reformirovaniya pis’mennosti v Uzbekistane v 20-godakh proshlogo stoletiya.” ORIENS, no. 6 (2022). <https://cyberleninka.ru/article/n/reformirovaniya-pismennosti-v-uzbekistane-v-20-godah-proshlogo-stoletiya>
5. Zhu, Jin. “Yazykovaya politika v Kazakhstane.”
6. Мусаев, Вадим Ибрагимович. "Движение на алфавитную латинизацию: отечественный и международный опыт." *Международные отношения и диалог культур* 6 (2018): 215-237.
7. Landau, Jacob M., and Barbara Kellner-Heinkele. *Politics of Language in Central Asia*. London: Routledge, 2012.
8. Fierman, William. “Language Planning and Identity in Uzbekistan.” Oxford Research Encyclopedia of Linguistics. Oxford University Press, 2016.
9. Smith, Michael G. *Soviet Nationalities Policy and Alphabet Reforms*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
10. Pavlenko, Aneta. *Language Politics in the Post-Soviet Space*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Tadqiqot.uz

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
LOOK TO THE PAST

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000